

Elektronické informační zdroje ve výuce muzikologie na FF UK v Praze

Jan Baťa

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy

jan.bata@ff.cuni.cz

INFORUM 2010: 16. konference o profesionálních informačních zdrojích

Praha, 25. - 27. 5. 2010

Abstrakt:

Dnešní dynamický vývoj poznatků v oblasti humanitních věd lze jen těžko srovnávat se situací ve vědách přírodních. Pohlížíme-li však na výsledky humanitních věd z historického hlediska, jedná se o poměrně značnou sumu vědění, s níž je nutno pro její „nadčasovost“ neustále počítat. Hudební věda, jako obor patřící do širší rodiny historických věd, pracuje s velmi rozmanitým materiálem, který zahrnuje jak primární prameny, tak sekundární odbornou literaturu. Pokrok v informačních technologiích dnes muzikologii nabízí možnosti, jež před dvaceti lety patřily takřka do oblasti science-fiction. Muzikologové na celém světě tak dnes pro svou práci standardně využívají nejen on-line databáze důležitých pramenů, ale i četné portály shromažďující relevantní odbornou literaturu ve snadno dostupné elektronické podobě. Kvalitní práci bez využití elektronických informačních zdrojů si tak dnes v muzikologii vlastně nelze ani představit. Jedním z klíčových úkolů ve výuce mladých adeptů hudební vědy je seznámit je s možnostmi, které elektronické informační zdroje nabízí a naučit je tyto nástroje co nejefektivněji využívat nejen k vlastnímu studiu, ale i k budoucí odborné činnosti. Cílem tohoto příspěvku je představit práci s elektronickými informačními zdroji ve výuce odborných předmětů v Ústavu hudební vědy FF UK v Praze a poukázat na jejich potenciál pro další rozvoj oboru.

Mgr. Jan Baťa vystudoval hudební vědu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde v současné době pokračuje v postgraduálním studiu. V Ústavu hudební vědy FF UK pracuje jako knihovník a vědecký pracovník. Zároveň přednáší předmět Úvod do hudební vědy, určený studentům 1. ročníku.

Electronic information resources within lectures of musicology at the Faculty of Arts of Charles University in Prague

Jan Bata (Charles University in Prague, Faculty of Arts, Institute of Musicology)

jan.bata@ff.cuni.cz

Abstract:

We cannot compare today's dynamic development in natural sciences with that of arts and humanities. However, if we look on the latter from the historical point of view, it represents a vast bulk of knowledge, that is „timeless“ and still valuable. Musicology – as a part of historic science – works with various materials, comprehending both primary sources and secondary

scientific literature. The progress within IT offers even to musicology many possibilities, that have been considered a science-fiction twenty years ago. Today, musicologist around the world use both on-line databases of sources and literature as a standard tool for their scientific work. It is even impossible to present a research of particular quality without using electronic resources. One of the most important tasks for lecturer is to present the possibilities of the electronic information resources in musicology to undergraduate students. Notwithstanding this, it is also important to learn them the most effective use of such tools not only for their studies, but mainly for their own future research. The aim of this paper is to present the working with the electronic information resources within the undergraduate students at the Institute of Musicology of the Faculty of Arts of Charles University in Prague.

Mgr. Jan Bata graduated in musicology from the Faculty of Arts of Charles University in Prague, where he is presently continuing his studies in the PhD program. He is employed as librarian and researcher in the Institute of Musicology. He is also lecturer of the Introduction to musicology devoted to undergraduate students.

Vážené dámy a pánové,

dovolte mi, abych vás nyní v krátkosti seznámil s možnostmi využití elektronických informačních zdrojů ve výuce odborných předmětů v Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zavádění moderních informačních technologií do výuky tradičních humanitních disciplín se dnes jeví jako nanejvýš aktuální téma. Proto se v rámci svého pedagogického působení v klíčových předmětech prvního ročníku bakalářského studia *Úvod do hudební vědy* a *Práce s prameny* snažím studentům ukázat potenciál elektronických informačních zdrojů, důležitých pro jejich odborný růst.

Muzikologie – tradiční disciplína na počátku 21. století

Hudební věda má mezi uměnovědnými obory přednášenými na Univerzitě Karlově své stálé místo bezmála 130 let. S jistou nadsázkou však můžeme říci, že otázky po původu hudby, jejím charakteru a účincích na člověka znepokojovaly již obyvatele starověkých civilizací nejenom ve Středomoří, ale například i v Číně nebo Indii. Tradice hudebněteoretické reflexe pak dále prostupuje pozdně antickou a středověkou kulturou až na práh novověku. Vlastní dějiny oboru mají svůj počátek v osvícenství, kdy byly položeny první základy moderní vědecké disciplíny.

Pohlížíme-li tedy na výsledky bádání hudební vědy z historického hlediska, jedná se o poměrně značnou sumu vědění, s níž je nutno pro její „nadčasovost“ neustále počítat. Jsme tak svědky poněkud odlišné situace, než na jakou jsme zvyklí v přírodních či socioekonomických vědách, kde mají výsledky výzkumů – pochopitelně až na výjimky – nepoměrně kratší životnost.

Muzikologie, jako obor patřící do širší rodiny historických věd, pracuje s velmi rozmanitým materiálem. Ten zahrnuje primární prameny i sekundární odbornou literaturu, jejíž hodnota se mnohdy neztrácí ani po mnoha desítkách let. Elektronické informační zdroje tak hudební vědě nabízí široké možnosti využití, o jakých se ještě před dvaceti lety většinou muzikologické obce ani nesnilo. Dnes už tyto technologie náleží mezi standardní muzikologické pomůcky badatelů na celém světě. Patří mezi ně jak on-line databáze důležitých hudebních pramenů, tak i četné portály shromažďující plnotextové elektronické verze odborných slovníků, monografií a zejména časopisecké produkce. Kvalitní práci bez využití elektronických informačních zdrojů si proto dnes v muzikologii vlastně ani nelze představit.

Politické události na přelomu 80. a 90. let 20. století v Československu a dalších zemích bývalého východního bloku otevřely cestu svobodnému vědeckému bádání a výměně poznatků. V přírodních a ještě více v humanitních vědách však byl zpočátku patrný značný rozdíl ve vybavenosti západních a východních vědeckých pracovišť. V mnohých oborech je tento rozpor znatelný i dnes. Elektronické informační zdroje tak pro instituce ze střední a východní Evropy představují velmi účinný nástroj k postupnému dosahování úrovně běžné ve vyspělých západoevropských zemích a ve Spojených státech amerických. I při maximálním akvizičním úsilí se totiž vědeckým knihovnám zjevně nikdy nepodaří doplnit všechnu relevantní odbornou literaturu „západní“ produkce, vzniklé v období komunistické totality.

Elektronické informační zdroje ve výuce muzikologie

Jedním z klíčových úkolů v univerzitní výuce mladých adeptů hudební vědy je seznámit je s možnostmi, které elektronické informační zdroje nabízí a naučit je tyto nástroje co

nejefektivněji využívat nejen k vlastnímu studiu, ale i k budoucí odborné činnosti. Elektronické informační zdroje relevantní pro výuku muzikologie, můžeme rozdělit na čtyři skupiny:

- bibliografické databáze
- plnotextové databáze oborových slovníků, monografií a časopisů
- databáze zvukových nahrávek
- databáze notových materiálů

Jejich společným jmenovatelem je snadná přístupnost odkudkoliv, možnost ukládání a další práce se získaným materiálem a konečně výhoda plnotextového vyhledávání, případně kombinování dotazů, čemuž nemůže konkurovat ani sebelepší tištěný rejstřík.

Bibliografické databáze jsou primární pomůckou jak při studiu na univerzitě, tak i v profesionálním výzkumu. Nelze totiž začít rozpracovávat jakékoliv odborné téma, aniž by se student či badatel předem seznámil s relevantní literaturou existující v dané oblasti. Patří sem retrospektivní bibliografie literatury *RILM (Répertoire international de la littérature musicale)* a hudebních pramenů *RISM (Répertoire international des sources musicales)*, z nichž zejména první jmenovaná přestala být na konci 90. let minulého století vydávána v tištěné podobě. Do této kategorie spadají též zdroje nabízející vedle bibliografických informací digitální faksimile pramenů (např. *Manuscriptorium*). Nutno podotknout, že v oblasti tvorby bibliografických databází o sobě česká muzikologie dává vědět poměrně výrazným způsobem a to zejména ve výzkumu starší hudby. Příkladnou je v tomto ohledu trojice databází – *LIMUP* (databáze obsahu hudebních rukopisů utrakvistické provenience), *Melodiarium* (digitální katalog repertoáru jednohlasé latinské, české a německé duchovní písně) a *GlobalChant* (databáze melodií a textů gregoriánského chorálu). Bibliografické databáze jsou využívány zejména v seminární výuce, kde studenti pod dohledem zkušeného pedagoga vypracovávají první samostatné badatelské sondy v podobě proseminárních a seminárních prací.

Plnotextové databáze oborových slovníků, monografií a kompletních řad časopisů nabízejí nejdůležitější muzikologickou produkci v širší, jakou u nás nelze nalézt v žádné z odborných knihoven. Výrazným zástupcem této kategorie jsou portály renomovaného nakladatelství *Oxford University Press (Oxford Music Online, Oxford Journals Online)* nebo *JSTOR (JSTOR Arts and Sciences)*. Oproti klasickým „kamenným“ institucím elektronické zdroje nabízejí permanentní přímý i vzdálený přístup, což značně usnadňuje a zejména zrychluje získání požadovaného dokumentu. Tyto zdroje jsou v našem ústavu vedle výzkumné činnosti též hojně využívány v přednáškách i seminářích, při nichž je v rámci domácí přípravy od studentů vyžadována soustavná četba odborných článků snadno dostupných právě přes výše jmenované portály.

Neméně důležité jsou i databáze zvukových snímků, jejichž neustále se rozšiřující tematický a chronologický záběr lze ve standardně budovaných fonotékách jen těžko napodobit. V naší výuce se zmíněný zdroj uplatňuje čím dál častěji, neboť pedagogům nabízí mnohem flexibilnější možnosti využití, než je tomu v případě kompaktních desek. Typickým zástupcem tohoto typu zdrojů je *Naxos Music Library*, již využíváme buď pro speciální přednášky věnované konkrétnímu období dějin hudby (např. středověký vícehlas, italská opera 18. století nebo život a dílo Antonína Dvořáka), nebo pro přehledovou přednášku o dějinách evropské hudby od středověku do současnosti. Studenti si pak mohou díky vzdálenému přístupu poslechnout vybrané zvukové ukázky i v rámci domácí přípravy.

Poslední kategorií elektronických informačních zdrojů jsou databáze notových materiálů, jejichž výhody je možné charakterizovat podobným způsobem jako u třech předešlých skupin. Ve výuce hudebně teoretických předmětů jako je *Úvod do hudební teorie* nebo *Úvod do hudební analýzy* se nelze bez takových materiálů obejít. Náš ústav proto využívá portálu *Music Online* z produkce nakladatelství *Alexander Street Press*, zejména v případě, kdy některé notové materiály chybí v ústavní knihovně.

Ve všech popsaných skupinách lze najít jak množství placených, tak i volně přístupných zdrojů. Nemusí však nutně platit pravidlo, že volně přístupné portály nabízí méně kvalitní informace. Mnohé z nich jsou totiž budovány specialisty na danou tematiku, ať již v rámci mezinárodních projektů (např. *Archive.org*, *GoogleBooks*), grantových úkolů (*LIMUP*, *Melodiarium*) nebo z čirého nadšení pro obor (*GlobalChant*). Valná většina volně přístupných zdrojů je však živelně budována nadšenými amatéry (*Wikipedia* a s ní související projekty *Choral Public Domain Library*, *International Music Score Library Project* ad.), portály zpravidla nemají odpovědného redaktora, který by garantoval odbornou úroveň a spolehlivost poskytovaných informací. Proto se snažíme studenty přimět k tomu, aby takovýto typ zdrojů buď vůbec nepoužívali anebo od nich udržovali maximální kritický odstup a získané informace dále prověřovali ve standardních tištěných příručkách.

Úskalí elektronických informačních zdrojů

Zavádění elektronických informačních zdrojů do výuky muzikologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy probíhá již několik let. Plné využití jejich potenciálu však naráží na některé vážné překážky.

Tou první je nedostatek finančních prostředků, který nedovoluje nákup licencí ke všem klíčovým oborovým informačním zdrojům a i při snaze vytvářet konsorcia s ostatními zájemci z řad odborných institucí je koncová částka pro naše pracoviště mnohdy příliš vysoká.

Druhou překážkou je absence jasné akviziční strategie na celouniverzitní úrovni, plynoucí z nedostatečné komunikace mezi rektorátem a fakultními pracovišti. Dlužno dodat, že v poslední době se tento stav výrazně mění k lepšímu díky aktivitě *Koordinačního a metodického centra Filozofické fakulty (KMC)*, které se snaží při nákupu elektronických zdrojů zohlednit potřeby jednotlivých kateder a ústavů a v návaznosti na finanční možnosti fakulty a velké množství požadavků dojít k přijatelnému kompromisu. Většina nejdůležitějších informačních zdrojů je tak zpřístupněna přes tzv. *Portál elektronických zdrojů Univerzity Karlovy v Praze*, jenž v drtivé většině případů umožňuje práci jak přímo z pracoviště, tak z domova. Vzhledem k tomu, že téměř všichni naši studenti jsou zároveň uživateli služeb Národní knihovny České republiky a Knihovny hlavního města Prahy, mohou u nás chybějící zdroje využívat díky těmto dvěma institucím.

Třetím kamenem úrazu při zavádění elektronických informačních zdrojů do výuky je nevyrovnaná technická zdatnost profesorského sboru a určitá nedůvěra z jejich strany k tomuto typu učebních pomůcek. I tyto potíže se však postupně daří odbourávat díky systematickému proškolení a názornému předvádění výhod informačních zdrojů jak pro domácí přípravu pedagogů, tak pro vlastní výuku.

Cílovou skupinou naší veškeré snahy jsou studenti. Největší nároky při výuce jsou kladeny na jejich podrobné seznámení s nejdůležitějšími zdroji. Nejde však jen o samotné představení široké palety možností jejich využití, ale především o to, aby studenti uměli se zdroji efektivně pracovat při studiu i během první samostatné badatelské činnosti. Ukazuje se totiž, že dnešní generace studentů sice běžně využívá webové prostředí ke studiu i zábavě, ale většinou

neumí v onom webovém „informačním šumu“ najít relevantní informace a bezpečně rozlišit jejich spolehlivost. Proto je nezbytně nutné přimět studenty k tomu, aby chápali výuku v oblasti elektronických informačních zdrojů jako integrální součást své profesionální formace vedoucí k umění aplikace prvků vědecké metodiky do vlastního uvažování. Osvojování správných studijních a badatelských návyků je však dlouhodobý proces vyžadující maximální úsilí pedagogů i studentů. Na jeho konci zbývá z původního počtu studentů jen několik málo procent těch, kteří jsou zralí zapojit se do profesionálního muzikologického výzkumu.

Smysl elektronických informačních zdrojů ve výuce muzikologie

Závěrem mi dovoluji krátké zamyšlení. Moderní informační technologie často budí klamné zdání samospasitelnosti. Základní počítačová gramotnost společně se schopností využívat veškerý potenciál elektronických informačních zdrojů dnes pochopitelně tvoří první a nezbytný předpoklad pro úspěšné studium a následnou vědeckou kariéru. Rozhodně však nelze říci, že se tím nahrazují primární atributy odborné práce, mezi něž patří kritické myšlení, logický úsudek nebo schopnost pregnantní formulace myšlenek. V rámci pedagogického působení se proto snažíme o propojení prvků moderních informačních technologií s klasickým modelem výuky založeném na práci s prameny a důkladné znalosti tištěné odborné literatury. Jsme totiž přesvědčeni, že je to důležitý krok k posílení budoucí konkurenceschopnosti našich absolventů na evropském a světovém muzikologickém kolbišti.